

**// Мова та література у полікультурному просторі :
матеріали Міжнарод. наук.-практ. конф, 12–13 лютого 2016 р. —
Львів, 2016. — С. 101–104.**

Слюніна Олена Вікторівна

кандидат філологічних наук, старший викладач

Харківський гуманітарний університет «Народна українська академія»

м. Харків, Україна

ПРОБЛЕМАТИКА ТА ОСОБЛИВОСТІ ПОСТАНОВКИ П'ЄСИ

М. Г. КУЛІША «МАКЛЕНА ГРАСА»

Постановка вистави «Маклена Граса» стала останнім акордом у «вільній» творчості Леся Курбаса. 1933 рік... Рік голодомору, рік світової економічної кризи, рік становлення фашистської Німеччини, рік самогубства Миколи Хвильового. Звичайно, усі ці реалії тогочасного життя не могли не позначитися на творчості митців. За жанром «Маклена Граса», як і «Народний Малахій», тяжіла до філософської трагікомедії.

Дія у творі відбувається в Польщі, охопленій економічною кризою. П'єса «Маклена Граса» стала спектаклем про деформацію логіки розвитку світу, коли на перше місце виходять вторинні цінності, якими є гроші та партійні інтереси. Як стверджують науковці, сюжет для драми М. Г. Куліш почерпнув із газетної замітки. Там ішлося про арешт збанкрутілого капіталіста, який знайшов вельми цікавий вихід із скрутного становища: маючи страхові внески, він найняв за 500 злотих безробітного, щоб той убив його. Після вбивства годувальника родина мала б отримати гроші. Однак чоловіка заарештували й кинули до в'язниці. М. Г. Куліш переосмислює зміст газетного повідомлення й пише свій останній твір «Маклену Грасу».

Одним із головних героїв п'єси є маклер Юзеф Зброжек, який працює на пана Зарембського — фабриканта. У Леся Курбаса Зброжека грав Й. Й. Гірняк. На початку вистави цей персонаж перебуває в чудовому настрої, він сміється й

жартує, оскільки сподівається за безцінь на аукціоні викупити фабрику свого господаря — пана Зарембського. Тріумф Зброжека Й. Й. Гірняк передає за допомогою легких рухів, пластичності, грайливості персонажа.

Коли пан Зарембський дізнається про своє банкрутство й про плани Зброжека викупити фабрику, то робить пропозицію руки й серця дочці Зброжека — Анелі. Щоправда, батько не радить Анелі погоджуватися, а пропонує кілька днів зачекати. Передбачливий і успішний, на цей раз маклер прорахувався, також ставши банкрутом. На сцену повертається вже зовсім інший актор — він морально знищений, розгублений. Тепер Зброжек уже не жартує, піджак у нього обдертий, брудний, пом'ятий. Він ледве впізнає дочку й дружину, а потім жакливо лається й у нього починається напад астми. Режисер показує, що Зброжек вирішив закінчити життя самогубством і навіть перекинув шнурок через балкон, однак це лише художній прийом, щоб ошукати глядачів, бо насправді маклер не збирається помирати. Його гнітить себелюбство: як це він, такий завжди успішний і передбачливий, прогавив момент свого краху?! У цей же момент Зброжек знаходить, як йому здається, вихід. Він планує повернути аферу: заробити на власній смерті. Задля цього маклер застрахував своє життя, тому, якщо його вб'ють, родина Зброжика отримає страховку й зможе розрахуватися з боргами та навіть викупити фабрику. Герой постає втіленням *homo ludens*, він ретельно продумає нюанси своєї смерті, ще й тішиться, що всіх здорово надурить. Гра у смерть постає апогеєм експресіонізму, адже Зброжек не просто вирішує померти, він насмілюється визначити ціну життя. Єдина складність для нього полягала в тому, що слід було десь відшукати вбивцю для самого себе.

Ще однією вельми цікавою постаттю у творі є філософ-жебрак Ігнацій Падур, який мешкає в собачій будці (його грав М. М. Крушельницький). У загальному розвитку сюжету цей образ посідає незначне місце, оскільки в конфлікті майже не бере участі. Проте його роль важлива для розуміння концептуально-символічного аспекту драми. Колись Падур був знаменитим музикантом, однак покинув своє покликання через те, що став не потрібним

владі. Його місце посіли інші, ті, що є зручними, як зазначає сам герой, бо «грають на казенних струнах улесливі симфонії диктаторові» [4, с. 301].

Падур має себе за видатного філософа (можна провести аналогію між його життям у буді та життям Діогена Синопського в діжці), шляхетні манери видають колишнього аристократа, він уявляє себе чи не Сократом, проте на прості запитання Маклени чоловік дати відповіді не може (дівчина запитує, чи має він матір, для чого поліз у будку). Після невдалих розповідей про основу світобудови Падур стає самим собою — зневіреним інтелегентом-скептиком. Маклена, яка на той час захоплена революційними ідеями та ватажком комуністів, радить Падуру вступити до лав протестуючих, однак філософ відповідає, що все це є лише юнацькими фантазіями та мріями, він вказує, що «соціалізм — це буде лише друга після християнства світова ілюзія» [4, с. 303].

Маклена Граса є дочкою пролетаря Стефана Граси (до речі, він працює на фабриці Зарембського, хоча частково через хворобу, частково через загальний страйк на роботу не ходить). Її родина потерпає від бідності, вона, батько та маленька сестричка Христина практично гинуть від голоду. До того ж господар вимагає плату за квартиру, погрожує викинути сім'ю на вулицю. Доведена до відчаю, Маклена вирішує заробити гроші, пішовши на панель. Стан психологічної розгубленості дівчини передають мотиви дощу й вітру, темряви й холоду. М. Станіславський розповідав, як режисер поставив цю сцену: «Дивовижну гру з парасолями створив Курбас у цій масовці. Коли дощ ущухав — затихав і прелюд Шопена, перехожі на якусь мить зупинялись, закривали парасолі, струшували краплі. У цю мить Маклена жвавішала, з відчайдушною енергією намагаючись привернути до себе увагу самотніх чоловіків. Та ось дощ раптом переходив у зливу, гучнішали звуки прелюда, парасолі, розкриваючись, здіймалися над головами перехожих, люди прискорювали кроки і зникали один за одним у дощовій імлі. Похилі площини сценічного оформлення чітко вимальовували силуети байдужих людей, а їхні парасолі, наче живі істоти, промовляли про характерні особливості своїх володарів. Ця, одна з найвдаліших у виставі, сцена була бездоганно вирішена і

психологічно, і пластично, і музично» [3, с. 292]. Отже, Лесь Курбас використав дві стихії — витворену людиною музику (Ф. Шопена) та природу — шум дощу. У поєднанні вони створювали атмосферу тривоги, вражаючи глядачів своєю дисонансною органічністю. Коли Маклені (до речі, роль дівчинки виконувала Наталія Ужвій) «пощастило» й до неї підійшов «клієнт», дівчина зрозуміла, що не може продавати саму себе. Цей момент Лесь Курбас вважав переломним, тому, коли героїня підносила долоню до скроні, усе місто перед її поглядом розколювалося. Режисер досягав цього за допомогою зміни кута проекції, світовою ілюзією руху пейзажу. Таким чином глядач бачив світ очима Маклени, відчував зміну її точки зору, переживав зрушення у свідомості дівчинки. Героїня дорослішала, перед нею руйнувався Всесвіт, усе те, у що вона вірила.

Прагнучи загострити сюжет, М. Г. Куліш поставив батька Маклени перед вибором: пристати на пропозицію Зброжека й вбити його та отримати за це вкрай необхідні для родини гроші. Ця дилема дуже важка, адже Зброжек постає своєрідним «ворогом» родини Грасів — його донька принижувала Маклену, а сам він змушував Стефана ставати перед собою на коліна. Моральний вибір Граси такий: «Я задля своїх дітей на коліна стану, а задля твоїх вбивати й тебе не стану. Хотів ще раз перед своєю загибеллю на мені заробити!» [4, с. 301]. По-перше, бачимо, що чоловік не може позбавити дітей батька, оскільки розуміє, життя — найвища цінність, жодні гроші не зможуть замінити рідну людину, її піклування; по-друге, Стефан обурений тим, що Зброжек навіть перед смертю ладен використати його. Маклена випадково підслуховує цю розмову й зголошується вбити Зброжека. Дівчина налаштована рішуче. Натомість маклер думає обманути Маклену й дати їй меншу суму, аніж вони домовлялися. І тут автор знову змінює колізію драми. Розуміючи, що її бажать ошукати, дівчина рве злоті й стріляє в Зброжека. Таким чином, аспект «гроші заради життя» змінено на інший — «життя заради протесту».

Символічним у драмі є й те, що автор відтворює соціальну ієрархію в суспільстві, поміщаючи основних персонажів в одному будинку. Лесь Курбас

на сцені також відтворив цей факт. Нагорі, у найкращих апартаментах, мешкає пан Заребський, ганок відведено Зброжекам, Граси ж живуть у підвалі. Такий тричастинний поділ символізує модель світобудови — рай, чистилище та пекло. Водночас М. Г. Куліш ніби нагадує, що багатство й бідність знаходяться поряд, тому доля може легко перемістити особистість з одного поверху на інший.

У творі Маклені 13 років. Це персонаж, як зазначає Н. М. Корнієнко, нагадує Джульєтту, хоча «з відсилом до еквіваленту — “дитина”, “немовля”, “ангел”, “ближній до Бога”. Тому у Маклени особливі права. І коли смерть дано здійснити їй — у цьому є особливо драматичне звинувачення життя. Теза Достоевського про сльозу дитини трансформується в реальність “плати” за неї смертю того, хто уособлює світ зла» [3, с. 300]. Юрій Шерех відзначив, що одним із головних мотивів у творі є мотив розчавленого дитинства. Проте образ Маклени, безрозсудної, наївної бунтарки, яка продовжує боротися, протестує, бунтує, коли всі інші, можливо, мудріші й досвідченіші за неї, переконують залишити надії, в усій Кулішевій творчості є втіленням сподівань самого автора. У дівчинці втілене найвище призначення людини як стоїка в хаотичному світі, де панує морок і темрява, де перемога неможлива в принципі. Радянська критика дуже гостро відреагувала на постановку п'єси «Маклена Граса», оскільки вважали, що коли діти стають убивцями — суспільство є на краю безодні, адже діти — це майбутнє. Критики вважали, що, зробивши Маклену вбивцею, М. Г. Куліш заперечував майбутнє Радянського Союзу. Мабуть, через це «Маклена Граса» й стала останньою п'єсою, яку створили Микола Куліш та Лесь Курбас, адже невдовзі після прем'єри обох митців було заарештовано й відправлено до таборів, а потім страчено.

В основі багатьох творів М. Г. Куліша знаходиться традиційна неоромантична концепція, конфлікт героїв із реальністю, хоча вирішує конфлікт письменник за допомогою експресіоністичної поетики. Якщо поглянути на шлях головних героїв п'єс «Народний Малахій», «Патетична соната», «Маклена Граса», можна зробити висновок, що автор демонструє

глухий кут, у якому опинулось суспільство. Малахія Стаканчика, Ілька Югу, Маклену Грасу об'єднує прагнення знайти вихід із брудного повсякдення. Усі вони мають мету, яка полягає в намаганні переробити світ відповідно до своїх мрій. Малахій хоче змінити реальність за допомогою своєї «голубої мрії», Ілько та Падур покладаються на силу мистецтва, а Марина й Маклена схилиються до збройної боротьби. Проте всі вони терплять поразку, таким чином Куліш сповідує принцип неподоланності зла й несправедливості світоустрою. Однак митець переконаний, що бунт потрібен, бо він дозволяє зрозуміти цінність життя. Це своєрідне поєднання ніцшеанських принципів *amor fati* та *odium fati*.

Список використаних джерел

1. *Агєєва В. П.* Екзистенційні мотиви у драматургії Миколи Куліша / В. П. Агєєва // Наукові записки. — 1998. — № 4. — С. 52–59.
2. *Голобородько Я. Ю.* Микола Куліш: сучасний погляд / Я. Ю. Голобородько. — Харків : Вид. група «Основа», 2004. — 144 с. (Серія «Бібліотека журналу “Вивчаємо українську мову та літературу”»; Вип. 2).
3. *Корнієнко Н.М.* Леся Курбас: репетиція майбутнього / Н. М. Корнієнко. — К. : Либідь, 2007. — 328 с.
4. *Куліш М. Г.* Твори в 2-х томах / М. Г. Куліш. — К. : Дніпро, 1990. — Т.2: Пєси, статті, виступи, документи, листи, спогади. — 877 с.
5. *Телещенко Н. М.* Театр Леся Курбаса як модель українського експресіонізму / Н. М. Телещенко // Наукові записки Національного університету Києво-Могилянська академія. — 1998. — № 4. — С. 106–109 (Серія: Філософія).